

# Psykoanalyysi ja sen soveltaminen musiikintutkimukseen

Lectio præcursoria Helsingin yliopistossa 4. 2. 2005

MARKUS LÅNG

Länsimaisessa ajattelussa ja ylimalkaan inhimillisessä ymmärryksessä esiintyy muuan suhtautumistapa, jota voidaan kuvata vain hiukan kärjistäen näin: Elämässä on kaksi erillistä tilaa — vaikkapa lapsuus ja miehuus —, ne eroavat toisistaan, yksilö siirtyy yhdestä tilasta toiseen kerralla ja pysyvästi niin kuin huoneesta toiseen ja jälkimmäinen tila syrjäyttää aikaisemman jokseenkin kattavasti.

”Kun minä olin lapsi,  
niin minä puhuin kuin lapsi,  
minulla oli lapsen mieli,  
ja minä ajattelin kuin lapsi;  
kun tulin mieheksi,  
hylkäsin minä sen,  
mikä lapsen on”  
(1. Kor. 13: 11).

Kautta aikojen ihmiset ovat koettaneet siirtää tällaista jäsenystä todellisuuteen. Keinoina on käytetty siirtymäriittejä, joiden avulla vaikkapa lapsi siirtyy aikuisuuteen. Riitit voivat olla **henkisiä**, kuten väitöstilaisuus, tai ne voidaan **kirjata ruumiiseen**, kuten *circumcisio*. Selväräjaisesta muutoksesta koetetaan näin tehdä tosi: jotakin on todella muuttunut.

Ei olisi tietenkään totuudenmukaista sanoa, että mitään ei ole muuttunut. Lapsi on erilainen kuin mies. Muutos ei kuitenkaan tapahdu yhdellä kertaa, vaan lapsesta kasvaa vähitellen mies. Siirtymäriitti on ontologisesti ajatellen **esteettinen**: suhtautumistapamme muuttuu enemmän kuin tarkastelun kohde. Jatkuva muutosta kohdellaan kuin se olisi jaollinen. Vähittäinen muuttuminen ja kasvu on kognitiiviselta kannalta työläämmän hahmotettava asia kuin äkillinen, siisti, läpikotainen muutos. Siirtymäriitit osoittavat, kuinka tiedolliset viettymyksemme ohjaavat meitä havainnoimaan ja jäsentämään todellisuutta tavalla, joka ei aina täysin vastaa ilmiöiden luonnetta. Emme kuitenkaan voi noin vain kohota tiedollisten viettymystemme yläpuolelle tai astua niiden ulkopuolelle havainnoimaan niiden vääristävästä vaikutuksesta. Ei ole loogista järjestelmää, jonka avulla niitä

voitaisiin purkaa. Niistä voidaan tulla tietoiseksi vain yksitellen ja etsintöjen jälkeen.

Psykoanalyysi kuuluu niihin psykologisiin ja kognitiivisiin teorioihin, joiden avulla ihminen on voinut tulla tietoiseksi joistakin totunnaisista ajatusradoistaan. Jos ajatellaan lapsen ja miehen eroa, niin psykoanalyysi on osoittanut lapsenomaisten piirteiden (yllykkeiden ja pelkojen) jatkavan vaikutustaan, vaikka yksilö on päällisin puolin tullut mieheksi.

Aikuisessa piilevää lapsenomaisuutta ei ole helppoa havainnoida, varsinkin jos persoonallisuus on eheä ja funktionaalinen. Persoonallisuuden monikerroksisuus ja dynaamisuus ilmenee parhaiten silloin, kun kokonaisuus ei toimi aivan saumattomasti; tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi unet ja neuroosit. Niissä ristiriitaisten ja epäajanmukaisten pyrkimysten vaikutus ilmenee niin että sitä voidaan tutkia. Sielunelämän dysfunktionaaliset ja toissijaiset ilmiöt voidaan joko sysätä sivuun tai ottaa tieteellisen tarkastelun kohteeksi. Se, joka sysää ne sivuun, ei tietenkään voi havainnoida niiden mahdollista todistusvoimaa, mutta kun hän kieltäytyy havainnoimasta, se on enemmänkin poliittinen tahi ideologinen kuin tieteellinen ratkaisu, eikä hän tuolla keinoin pääse yhtä läheiseen kognitiiviseen kosketukseen todellisuuden kanssa kuin se, joka tosiasiallisesti ryhtyy havainnoimaan ilmiöitä ennakkoluulottomasti, vaikka ilmiöt sittemmin osoittautuisivat merkityksettömiksi.

Musiikki tuntuu liittyvän niihin ilmiöihin, jotka saavat osan käytevoimaansa lapsenomaisista yllykkeistä. Muusikko leikittelee äänillä ja sävelillä, ja hän käyttää musiikillisia kykyjään myös niiden itsensä vuoksi, ei vain jonkin tavoitteen saavuttamiseksi niin kuin työmies lapiota.

Taiteensa pyyteettömyydestä ja leikinomaisuudesta huolimatta muusikko suhtautuu toimintaansa vakavasti ja arvokkaasti, ja yhteisössä musiikinharjoittamista voidaan pitää työnä. Walt Disneyn versiossa vanhasta sadusta ”Heinäsirkka ja muurahaiset” heinäsirkka pääsee osalliseksi muurahaisten aherruksen hedelmistä kantamalla oman kortensa kekoon: soittamalla viuluaan. Musiikinharjoittaminen tuottaa samanlaista iloa kuin mielekäs työ, mutta siihen liittyy myös psykofyysistä mielihyvää, joka tuntuu juontavan juurensa lapsenomaisiin yllykkeisiin saakka.

Väitöskirjassani olen pyrkinyt tarkastelemaan psykoanalyysin ja musiikintutkimuksen ongelmistoa rakentavasta näkökulmasta. Ihmismieli on yhä yksi maailmankaikkeuden suurista arvoituksista, eikä sen tutkimisessa voida välttää fenomenologisia (introspektiivisiä) menetelmiä. Toki ihmismieltä voidaan tarkastella eräänlaisena ”mustana laatikkona”, joka ottaa vastaan tietynlaisia syötteitä (*input*), käsittelee niitä ja antaa lopulta tietynlaisia tulosteita (*output*). Todellisessa elämässä nuo syötteet ja tulosteet ovat kuitenkin niin monimutkaisia ja vaikeasti mallinnettavia, että mielen formaalinen kuvaus tuskin voi saavuttaa kovin kattavia tuloksia, varsinkin kun nuo tulokset voivat — virheellisinäkin — vaikuttaa syötteiden käsittelyyn. ”Siis tarvis sittenkin on noitaa” — nimittäin fenomenologian noitaa. Noidan tarjoamat tiedot ovat määrällisestä ja objektiivisesta näkö-

kulmasta haasteellisia mutta laadullisesta ja subjektiivisesta palkitsevia. Fenomenologisen tutkimuksen tarjoama tieto täyttää tieteellisyyden vaatimukset, koska sitä voidaan käsitellä objektivoivasti tiedeyhteisön julkisessa keskustelussa. Tämä tieto sisältää omat virhelähteensä ja vääristymismahdollisuutensa niin kuin määrällisen tiedon vastaanottaminen ja käsittelykin. Fenomenologisten käsitysten muodostamisessa ja kehittämisessä korostuu hyve-epistemologian ja hyveellisen menettelyn merkitys.

Fenomenologisen tiedon haurautta voidaan vahvistaa tieteellisessä keskustelussa, jossa asioita tarkastellaan intersubjektiivisesta näkökulmasta ja ihmiset tukevat vastavuoroisesti toistensa erehtyvyyttä. Psykoanalyttinen terapia on fenomenologis-tieteellisen keskustelun erityistapaus: yksilö (potilas) luovuttaa omat tiedolliset prosessinsa hetkellisesti toisen yksilön (analyttikon) tarkasteltaviksi, ja tämä ohjaa häntä havaitsemaan niiden vääristymiä. Kuten muussakin tieteessä myös psykoanalyysissä pyritään muodostamaan tosia (tai riittävästi totuudenkaltaisia) käsityksiä, tässä tapauksessa omakohtaiseen elämysmaailmaan sisältyvistä asioista. Kuten luonnontieteessä myös fenomenologiassa tutkimuskohdetta voidaan tieteeseen menetelmän avulla **tavoittaa uudelleen**.

Musiikin merkityksen tavoittaminen edellyttää muun ohella fenomenologista lähestymistapaa. Jotta voisimme selvittää, miksi meillä on musiikkia, on voitava ja uskallettava tutkia myös sitä, miltä musiikki tuntuu, millaista on olla musiikkia harjoittava olento. Tätä olennaista näkökulmaa ei kukaan muu voi puolestamme tutkia, eikä sitä voida musiikkipsykologiassa sivuuttaa. Musiikkimakujen vaihtelu ja yksilöllisyys voidaan toki häivyttää tutkimalla ihmisiä kasvottomana massana, mutta myös yksilöllisen kokemuksen tutkiminen on tarpeellista.

Psykoanalyttinen musiikintutkimus on kehittynyt kiinnostavalla tavalla viimeisen puolentoista vuosikymmenen aikana. On esitetty uusia näkökulmia ja tutkittu monenlaista musiikkia, esitetty uusia kysymyksiä ja saavutettu kiinnostavia tuloksia ja näin lisätty tutkijoiden ja musiikinkuuntelijoiden ymmärrystä. Omassa tutkielmassani olen pyrkinyt luomaan yleiskatsauksen tähän avaraan tutkimuskenttään. Olisi ollut kiinnostavaa tutkia kaikenlaisia musiikkeja, mutta jo länsimaisen taidemusiikinkin runsaus ja monimuotoisuus tarjoaa yhä uusia kiinnostavia havaintoja ihmisyyteen, ihmismielen ja ihmisruumiin dynaamisesta yhteiselämästä.

Psykoanalyttinen musiikintutkimus tuntuu saavuttaneen miehen iän. Omassa tutkielmassani en ole silti halunnut hyljätä sitä, mikä lapsen on. Kun lapsuuden hapuilut pidetään mielessä ja tunnustetaan niihin sisältyvät ”totuuden hituset”, voidaan myös nähdä, missä on tie avoinna.